

SAMLAREN

T I D S K R I F T

F Ö R

S V E N S K L I T T E R A T U R H I S T O R I S K
F O R S K N I N G

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 26

1945

U P P S A L A 1 9 4 5

S V E N S K A L I T T E R A T U R S Ä L L S K A P E T

UPPSALA 1946
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB
45442

Leonhard Fredrik Rääf som litteraturkritiker och folkvisesamlare under sin Kindatid.

Av *Giovanni Lindeberg.*

Leonhard Fredrik Rääf är enligt Schück främst namnkunnig som skaparen av »vår mest klassiska och innehållsrika ortbeskrivning», över Ydre härad i Östergötland. Men först vid 36 års ålder flyttade han, år 1822, till förfädernas bygd sedan 1600-talet från födelsebygden Kisa i grannhäradet Kinda. Där hade han oavbrutet vistats sedan 1810, faderns-lagmannens dödsår, då han tvangs att lämna Stockholm, sin ämbetsmannabefattning och sina litterära sysselsättningar för att överta vården av födelsegården Tomestorp. Men han fortsatte att studera, kritisera och samla. Vad han därunder åstadkom i det utförligt resonerande brekets form till nyromantikens förgrundsfigurer, är alltför litet beaktat.

För några år sedan plöjde jag igenom större delen av de brev i *litterära* ämnen, som han skrivit under sin Kindatid. De lärde mig mycket nytt och intressant om litteraturkritikern och den begynnande folkvisesamlaren.

Rääf hade livlig förbindelse med och mottog besök på Tomestorp av såväl Stockholms- och Uppsala-romantiker som Idunesare. I Götiska förbundets stämmor kan han aldrig ha varit flitig deltagare; han klagade

Det synnerligen omfattande Rääfska brevarkivet skänktes 1918, enligt vad Förste bibliotekarien Axel Nelson välvilligt meddelat mig, av L. F. Rääfs sonson, kammarherre Henrik Rääf, till Uppsala Universitetsbibliotek, där det åtta år tidigare deponerats efter att förut ha varit inhyst i biblioteket å Forsnäs i Sunds socken, Ydre, där Rääf hade sitt sista hem. Såväl kammarherre Rääf som andra givare förmerade det genom gåvor under de följande åren. Det omfattar nu omkring 6 300 brev från och till L. F. Rääf. I olika brevsamlingar i Universitetsbiblioteket finnas dessutom 45 brev från Rääf till olika brevmottagare. 1 445 av dessa brev äro skrivna av Rääfs egen hand.

I Kungl. Biblioteket finnas avskrifter av de flesta breven, sedan den unge, nu döde litteraturhistorikern S. von Urbanski, som speciellt sysslade med Rääfstudier, låtit maskinskriva dem. Av dessa avskrifter har jag begagnat mig för följande uppsats. Dessutom finnas fortfarande en del brev i familjearkivet å Forsnäs. Brev från Rääf torde förekomma i alla större offentliga och enskilda handskriftssamlingar, framför allt i K. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets- Akademiens bibliotek, då Rääf kallades som brev-växlande ledamot av densamma redan 1827.

Brevsamlingen i Universitetsbiblioteket utnyttjades, medan den ännu förvarades å Forsnäs, främst av Arvid Ahnfelt för hans biografi *L. F. Rääf af Småland och hans litterära umgängeskrets* 1879. Ur familjearkivet har Malin Mattsson citerat ett och annat i sin bok *I Ydre på 1800-talet* 1932. I övrigt hänvisas den intresserade till Samlarens och Historisk tidskrifts årsbibliografier.

i allmänhet, då han för riksdagsdeltagande måste överge sin lanthushållning, och några nöjesresor till Stockholm tillät han sig aldrig. Han hemföll tidigt åt samma hushållsaktighet som fadern, sedan han vid 24 års ålder blivit pater familias. Det följde på nytt krigsrustning och dyr tid. Däremot kan han ha hunnit gästa »Polyfems håla», då fadern dog först den 1 juli 1810. Han befann sig i varje fall i Stockholm, då Wallmark begick sin lumpna brevtöld i Wikfors' boklåda. Denna händelse hade en märklig verkan på honom. Han hade enligt Hammarsköld »deraf blifvit försatt i sådan entusiasm att han blifvit poet». Slagfärdig och kvick var han ända in i sena ålderdomen. Ännu gå historierna om hans sarkasmer i Ydrebygden.

Alltså satte han sig att skriva sin första tryckta dikt, införd i nummer 35–36 av Polyfems första årgång. Han parodierade Wallins »Lycksalig den, som stödd på eget stop». Dess underskrift är verkligen ett belägg för författarens vistelse i Polyfems håla.

Sällskaps- Sång.

(Imitation efter N° 27, för år 1809
af Journal för Litteratur och Teater)

Lycksalig den som, stödd på Galliens smak,
till sin Journal ej Snillets hjälp behöfver;
han stjal från Näringsbröder hvarje sak
och har ändå till slut esquisser öfver.

Lycksalig den, hvars granskare ej få
sitt salt uti hans fadda rätter blanda,
Och, när han somnat, lika fullt kan gå
att hämta *Stats-papper* ur *Allehanda*.

Lycksalig den som, fri ur wettets band,
kan, bäst han gitter, prata eller sjunga:
Och med en torr, stercoragetisk hand
Får Witterhet och Scenen fritt betunga.

Lycksalig den som får, med hjertlig fröjd,
All känsla hos en from publik förslappa.
Som är så nöjd, när Redactören nöjd
Utropar: Bager, se din son, min Pappa!

Lycksalig den, som alltid lefwer wiss
Att ej hans privilegium inskränkt blifwer.
Ty wore platthet ej fidei-commiss,
hwad wore då wäl hans prerogativer!

Gifwit i min grotta på Sikelias kust
Polyphemos.

Det är inte bara tankarnas udd, som tjusar även en sentida läsare, utan också den formella säkerheten. Med sitt diktarpund slösade Rääf sannerligen inte. Han lyckades, när han ville, men han ville tyvärr så sällan. Från hans Ydretid finns en dikt bevarad till den då sexåriga dottern Kerstin, avtryckt i Malin Matssons *I Ydre på 1800-talet*. Den visar hans förmåga att leva sig in i barnens värld. Intressant är, att den är skriven med Hedborns vaggvisa som mönster. Om Rääfs berättartalang har kapten Carl Ridderborg berättat följande personliga minne för mig:

Den gamle pekade vid gossen Carls besök på farfaderns gustavianska porträtt i salen på Forsnäs och sade, att denne brukade stiga ned ur ramen om nätterna och sätta sig på hans sängkant. »Nu skall du få höra, vad han berättade i natt», och så gav han en livlig skildring från Gustaf III:s hov. Allra lyckligast är hans brevsaga från augusti 1831 till Clas Livijns båda gossar om härligheterna i Bulsjö skogar, Andersensk före Andersen säger Schück.

Man gläds också åt Bööks hyllande omdöme: »Tillika med Hedborns Vaggvisa utgör den ett av den svenska romatikens få exempel på naiv och äkta fantasikonst.»

Det har synts mig lämpligt att något dröja vid Rääfs egen sparsamma diktning, innan jag övergår till hans kritik av små och stora samtida svenska skaldar. Det var ingen tyckmycken dilettant, som yttrade sig.

I ett brev till Hammarsköld den 14.1. 1813 gav han sin självständighetsförklaring som kritiker. Han gladdes synbarligen åt »en kraft, som började känna sig själv». Han skriver: Hammarsköld borde »besinna att mina omdömen öfver den nya skolans producter aldrig hafva varit och aldrig skola blifva blotta (— — —) utaf hvad Du eller andre öfver dessa verk kunnat yttra: att mina recensioner hafva lika litet afseende på dessa arbetens dålighet eller förtjenst i afseende på andre inhemske som jemförde med hvilka folkslags eller tidehvarfs som helst och Du hade insett att mina omdömen, långt skiljda från dessa ändamål, hvaraf det första är mig mycket för litet och det andra mycket för stort, endast hafva till föremål att bestämma våra nyaste konstalters positiva värde, efter min förmåga och det begrepp jag har om konstens fordringar.»

Det var närmast föranlett av en segsliten dispyt om P. A. Sondéns översättning av Corregio. Åter ogillas i starka ordalag hans och »hela nya Skolans» kapplopning till tryckpressarna med »manuscripter, hvarpå det ännu flytande bläcket gör de enda correcturerne». Detta har till följd att »Gamla skolan» har ett enda företräde och på den punkten vinner en obestridd seger — »i elegansen». Rääf ställde således mycket högre formella krav än de andra över lag slarviga skribenterna. Men förvisso inté blott formella. När han i brev till Livijn den 26. 4. 1811 bedömer hans romanförsök »Lifbergs lefverne», säger han, att en god bok skall ha den egenskapen »att icke låta uttömma sig vid första genombläddringen». Då vinner den de sakkunnigas bifall och tadel av »romankockarna», och han tillägger i äkta Atterbomsstil: »Bevara oss gud att skriva så att litteraturens pack förstå oss.»

För Livijn, som ju befann sig ändå längre bort från händelsernas centrum, berättar han intresserat senaste litterärt nytt. Den 13.9. 1811 är han rädd för »Upsala Mixturen» och dess »nedrige» redaktör, »som snart, om han får behålla något litterärt lif, skall i alla afseenden undertrycka våra vänner i Upsala, hvilkas bibehållande bör vara oss så ömt om hjertat som vi önska fortsättningen af det skedda.» Så farlig som Rääf här ansåg honom, blev dock varken redaktören dr Sven Peter Leffler i Tidning i blandade ämnen eller bokhandlaren Bruzelius, som förlade bladet. För den senare fasade man än mer, och Rääf hade naturligtvis sin kunskap från Uppsala. Den 19.4. skrev Palmblad till Hammarsköld: »Han (Bruzelius) är säkert en man, som bestämdes att underminera oss och för oss vida farligare än hela den 18-männiga Akademien och alla akade-

mier i verden.» Inte underligt att Rääf i sitt nyss omtalade brev yttrar: »Alt hvad lif och anda har borde deltaga i striden.» Ett år senare kan han trösta Livijn med att »Palmsblad är hela samfundets uppehållare och styresman och växer beständigt i förmåga». Detta hade han personligen erfarit vid dennes besök å Tomestorp under sommaren.

För Livijns bearbetning av Tiecks Mästerkatten hade Rääf högre lovord än för Lifberg: »detta förträffliga arbete, det bästa af alla du författat och det värsta slag troglodyterna erhållit — det helas tittel borde förbytas till: Mästerstycke.» I brev av den 15.2. 1813 ger han Livijn goda råd angående en av honom tilltänkt trilogi över sagokungarna Vaulunder, Visbur och Domalder, »ett tragiskt och rikt ämne». (Vaulunder bör väl vara Vanlande, Visburs föregångare enligt Ynglingatal.)

Detta är det viktigaste jag funnit i Rääfs brev till Livijn under de år, som här behandlas, ty hans omdömen om Idunesarna äro ungefär desamma till honom som i breven till Hammarsköld, och de äro dessutom utförligare därstädes.

Alltsedan 1811 hade Rääf ännu en korrespondent, med vilken han till och med allra flitigast brevväxlade. Det var Jacob Adlerbeth. Jag vill först anföra ett brottstycke ur ett ganska sent brev till Livijn (27.2. 1819), där förhållandet mellan Rääf och Adlerbeth vackert belyses. »Du klagar uti något af dina sednare (bref) öfver min underlåtenhet att vidröra mina antiqvariska fynd, öfver det företräde, jag med dessa rapporter lemnar Adlerbeth, den du med anledning deraf gifver några skarpa sidohugg. Gode Wän! låt oss komma ihåg huru få dylika människor gifvas, att äfven dessa måste äga hvar sin egenhet, hvar sin hufvuddrift och att allt det goda som af de godas förening upkommer skulle försvinna om vi ej med inbördes fördragsamhet mottoge och gånge en vaxelverkan af skiftevis bättre egenskaper och åsigtter. Brefvexlingen mellan dig och mig har sedan ålder hafvit en mera politisk tendens, mera reflexion än sak. Åt Adlerbeth, åter, hvares vetande är factiskt, har jag lemnat hvad för honom varit angenämt och jag har för öfrigt föreställt mig att ert förhållande skulle vara så någorlunda drägligt, att han åtminstone meddelade dig och du efterfrågade qvid novi. Jag önskar således att du ej må tillräkna mig denna olikhet som jag med mina nästa bref skall uphäfva.»

Det var annars med Hammarsköld, Rääf förde sin mest ingående litterära korrespondens. Låt oss börja med hans ställning till adressaten själf som skönlitterär författare. Hösten 1812 hade Atterbom, Hedborn och Hammarsköld enligt brev från den sistnämnde till Rääf 4.12. överenskommit att »efter hand» ge ut sina dikter, »på den grund att vi trodde det vara vår pligt att låta Publiken skrida in i individualiteten af dem som deltagit i den polemiska operationen af den utförda litterära revolutionen; och som du vet återspeglas en människas individualitet aldrig klarare än i dess konstbemödande.» Han finner inte sina Skaldestycken absolut ovärdiga att framträda, »ty jag tror mig utan möda kunna bevisa att de öfverträffa Herrarne Sjöbergs, Silfverstolpes, Wallins, Wallerii etc. rimmerier.»

Detta visar en frappant brist på självkritik. Må vara att eftervärlden inte uppbygger sig med någon annan än Wallins poemer av de nämnda

diktarnas och att det är svårt för en skald att avgöra rangordningen mellan sig och diktarbröderna, så var dock t. ex. Valerius en talang i jämförelse med Hammarsköld. Endast balladen Ljungby horn kan måhända sägas leva — dock med betydligt förbättrad text och tack vare sin vackra musik.

Märkligast är, att inte Hammarsköld böjde sig redan för Rääfs första avstyrkande av den 19.11., detta mäktiga domslut, som Schück delvis citerar: »Jag filosoferar häst genom naturen och den har lärt mig att aldrig skapar kronan den till kung hvars vagga icke varit omsväfvad af konungliga tankar och att konstens genius aldrig blir dens vän i hvars oharmoniska barndom han icke varit stallbroder.» Trots att många av Hammarskölds dikter äga »en hög grad av förtjänst», råder Rääf honom att dröja med deras utgivande till ett lämpligare tillfälle, »då de för att veraderas icke först behöfva renas från den smuts hvarmed Wallmark öfversköljt dem.» — »Då du trycker ett arbete, störtar hela hopen derpå och tredublar de brister deruti finnas.» Det var således visst inte Tegnér's Hammarspik, som först gjorde Hammarsköld till en visa i var mans mun. På tal om Tegnér bör jag påpeka, att han hade samma uppfattning om Hammarsköld som diktare som en »medelmåtta, som aldrig kunde bli poet».

Trots att alla tillfrågade vänner avrådde, kommo dikterna ut sommaren 1813. Mer än rang av dilettant — dock av högsta ordningen — kunde inte ens vännen Atterbom skänka honom. Något omdöme om tragedien Prins Gustaf, som Hammarsköld gett ut i april 1812, har jag ej kunnat finna i Rääfs brev till författaren själf, men ett kortfattat sådant finns i brev till Livijn (14.9. 1812): »Hans Prins Gustaf har med rätta blifvit jemmerligen hanterad, men med orätt af Journalen som sjelf har den slemme syge att icke veta vist hvad han siger.»

Jag har ingen anledning att ingå på de många och utförliga recensioner, varmed Hammarsköld fyllde sina brev till Rääf, då hans omdömen ju kommo till synes i hans tryckta anmälningar, som noggrant redovisats av Gustaf Ljunggren. Blott ett omdöme om Geijer kan jag inte förtiga, då något liknande omöjligen kunde skrivas i en tryckt recension. Hammarsköld var missbelåten med både Odalbonden och »den totalt misslyckade dåligheten Gustaf Erikson». »Det är syndigt att sålunda i rim vattna ut Gustaf I:s energiska tal. Att jag så skulle hafva misstagit mig på Geijer, hade jag också i början rätt svårt för att tro. Och då han nu åter är här i Stockholm kan jag ej se hans fada (!) person utan att mig öfverfaller en stor förvåning att i honom se författaren till Iduna. Men du är den ende för hvilken jag vågat fritt göra denna be-kännelse.»

Det är av intresse att se, hur Rääf bedömde de götiska »storsnillen», som uppträdde i Iduna. Rääfs *bevarade* brev till Hammarsköld äro emellertid relativt få och finnas blott i den Hammarsköldska brevsamlingen på K. B.

Först ett omdöme om Geijers Vikingen den 27.9. 1811. »Idun, med nya kläder, gör bland ortens Litteratörer (vilka voro de?) en så stor lycka att hon knapt någon hel dag trifves hos mig; derigenom är jag nu uturstånd satt att med citater bevisa mitt yttrande om henne (i tidigare brev), men neka kan du icke att detta Filosofherande och reflecterande

öfver den egna handlingen och det egna sinnet som finns åtminstone i hvarannan strof af Wikingen är så mycket ofördelaktigare för detta stycke som det, framför de öfrige, sträfvar i alt till antiken; och huru vår forntid, liksom alla folkslags, visste att inväfa det ideala i handling och natur veta vi väl, och huru just därigenom det förra blef mera åskådligt och den sednare vann den höga symbolik och betydelse som den nu saknar. Se slutet af Ragnar Lodbroks Saga uti Kämpadaterne huru en kämpe klagar öfver Tiden och fallne Heroër och jemför dermed *Den sista kämpen*; men hvad som en gång varit återkommer aldrig och Idunas aflägsna stämman väcker åtminstone slumrande minnen.»

Man måste beundra Rääfs osvikliga historiska stilkänsla. Även Schück säger om Vikingen (Ill. Sv. Litt. hist., del V), att den »såsom historisk bild icke är lika sann som Odalbonden.» Men Geijer skrev den enl. Blanck (Geijers göt. diktning) också under starkt inflytande av Macpherson och såg det nordiska forntidslivet genom en ossiansk dimslöja.

Om Tegnér som Idunadebutant faller Rääf följande omdöme, när han läst Idunas tredje häfte 4.12. 1812: »Tegnér's Stycken äro förskräckligt obetydliga; Maij-Sången är uti hans vanliga Politiska manér; Herthas Barn, trivial till idé, svag till utförandet, är ovärdig sin plats och Flyttfoglarne släpa sig med trötta vingar tungt och besvärligt till målet; bäst äro Elden och Skidbladner, men aldrabäst Afzelii täcka Näck med sin vackra fastän oriktigt satta polskmelodi.» Således Tegnér vida ringare skald än Afzelius! Man erinrar sig Geijers beska omdöme om »den täcka Näcken». Men Hammarsköld instämde med Rääf och sade Afzelius vara »den av nya skolans medlemmar, som var kallad till folksångare». Vidare hade den frågwise Hammarsköld bett om Rääfs yttrande över Lings Gylfe. Första avdelningen av detta Drottqväde hade i fem sånger utkommit år 1812. Svaret blev argt och utmynnade i ett totalomdöme om hela den svenska och danska vitterheten. Det avgavs den 27.12. 1812. »Du måste vara en stor älskare af den ogillande critiken efter du fordrar mina tankar äfven öfver Gylfe. Med den bästa vilja i verlden och efter 20 fåfänga försök har jag ännu aldrig sett andra hälften av denna boks grumliga omslag: Hvad är då ämnet? ett krig, som alla nyare, där den minst talrika delen blir slagen av den starkare, där nya krigskonstens idealer, kallblodighet (liknöjdhet?) och ordning (machineri?) lysa kanske mera än i något annat; men hvad lifvar detta ordningssamma tumult, dessa kalla strider? Hvad gör dem för skalden poetiska? Hvar är hatet, kärleken, årans brånad, äfventyr och enskilda ridderliga dater? Och nu behandlingen! huru är det möjligt att efter så många skalders varnande exempel välja allegorien, och den så dödande lång! Oackadt ett tungt och långsamt smide har Asa-skölden ändå blifvit för knapp att betäcka nysvensken som sticker fram bakom den från alla sidor, och den stackars finska arméen tung af ovanda vapen, fastnar och fryser ännu en gång ihjäl uti repetitionernas snö. Af alla är en skicklig författares strid mot en fientlig form den intressantaste och detta arbete kunde gemensamt med hela nya både Svenska och Danska Witterheten få till motto: Svagt i det hela, vackert i det enskilda.» Hans omdöme har i motsats till Hammarskölds i Litteratur-Tidn. blivit eftervärldens.

Med Poetisk kalender för 1813 var han missnöjd, »en sammanrafsad hög af bara skärp. Atterbom har i den förre lemnat ett non plus Ultra

kanske både av poesiens och sin förmåga och ehuru vackra hans närvarande stycken kunna vara känner man dock ett bättre och alt återfall upväcker missnöje.» Utan tvekan kan man fastslå, att Rääf satte Goethe och Atterbom högst av samtida lyriska diktare. I detta brev sammanställas de. »Se på Goethe och Atterbom! Deras verk äro glatta och skimrande som ett slipadt stål, återspeglade bilden derigenom mera obruten, utan att någon rostfläck lemnar fotfäste för flugorna, hvilka ni med allt ert rifvande icke kunna afhålla från edra näsor.» Hammarsköld höll på Afzelius som romansförfattare, och Rääf hade ju givit Näcken ampla lovord. Men nu är han mer reserverad inför balladerna i Poetisk kalender 1813. »Att Afzelius är mäst af alla sina samtida kallad till folk- eller romanzsångare, kan hafva sin riktighet, utan att han är det i sjelfva verket; honom fattas ännu aldeles den stora simpliciteten, det gracieusa anordnandet af handlingen som gör det sentimentala i uttrycket öfverflödigt, hvilket deremot alltid obehagligt, här är högst olikt; fordringar som äro detta skaldeslags högsta, men hvilka jag tror honom i stånd att framdeles upnä. Violen, Helvin, Dryckessången, Sköldmön i Sunnanskog och Kämpen i Nordanskög äro alla själlösa staplar af nya ord och fraser, eller tankar sedan Arilds tid. Men i Hedborns visa bor en Gud; det är lifvets högsta idé som fostras i denna vagga; tron och kärleken vagga den; Romanzo sjunger sången och Tafelrundens kämpar feja rustningen åt den upväxande.» Om Hammarskölds Indiske kärleksgud föredrog Rääf att tåga. Men detta ställvis glänsande brev med sin framför allt så riktiga uppfattning av balladen vanprydes av en elakhet mot Geijer: »Det är tvist underkastadt, antingen Geijers psalmer komma att göra största lyckan hos de himmelska makter, på hvilka intet somniferum verkar, eller hos jordens barn som anse hvart och ett sådant för sin yppersta häfva.» Det är nog de ovan anförda orden om Afzelii ballader, som betinga Schücks omdöme om Rääf som »den förnämste kännaren av den svenska folkvisan» i dåtiden.

Jag kan nu sammanfatta mina intryck om Rääf som litteraturkritiker under de år, då han med största intresset avhandlade skönlitterära ämnen. Han hade aldrig försvurit sig till nyromantikens estetik på samma sätt som Atterbom och Hammarsköld. Detta kan naturligtvis bero på att han inte behärskade den så väl som de, men det synes mig snarare vara av det skälet, att hans litterära sympatier främst gällde Goethe. Då torde han närmast böra karakteriseras som nyhumanist. Ahnfelt anför det långa svar, som Rääf 21.1. 1870 avfattade till »en af våra litteraturhistoriska författare» förmodligen Karl Warburg. För att vara av en 84-årig gubbe är detta brev beundransvärt klart och välskrivet. Men naturligtvis äro omdömena mildrade av hans gammalmanskonservatism. Han kallar gycklen med Leopold otillbörliga och dem mot Wallmark likaså, »en lärd och förtjenstfull man, icke minst genom sitt ihärdiga och orädda försvar av den sak han ansåg rättvis, äfvensom genom sina mångåriga journaler, af inga senare öfverträffade.» Här slog ju Rääf sig själv på fingrarna, om han mindes sin Sällskaps-Sång i Polyfem och sina brevtuttalanden om »Wallmarkismen». Vidare säger han sig alltid ha ogillat polemikens bitterhet. Häri är man nog böjd att instämma, och just detta ogillande pekar åt det håll jag angivit, att han bäst av de jämnåriga vännerna visste att uppskatta, vad som i deras ungdom fanns av äldre

litterär förtjänst. Ett vida tidigare belägg för Rääfs i viss mån »neutrala» ståndpunkt finns i ett brev från Palmblad till Hammarsköld 16.9. 1820, vari säges, att Rääf och »den literära konseljen i Kind» enhälligt förkastat Markallsnätterna. Om dem har jag inte kunnat finna något i de brevsamlingar, jag genomgått. Slutligen må ett par rader ur självbiografien 1862 meddelas: »I jämbredd med politiska revolutionen uppstod den vittra jäsningen, och uti denna var jag långt mera invigd. Vi voro unge män, Atterbom, Askelöf, Hammarskjöld, Livijn m. fl., förtjusta af Tyska, Italienska och Engelska författare, ensidiga ss. all omogenhet och därför gäckande och förkastande hvad den Franska och vår egen vitterhet ägde under andra former och därför borde varit oss vördnadsvärdt.»

Livijn skulle enligt Hammarskölds programbrev till Rääf 1806 ta den engelska litteraturen på sin lott. Han var också redan 1805 förtrogen med själve Percy, ett decennium före Afzelius, då ju Livijns ballad Gråmunken var skriven »efter Percy». Hans intresse för balladerna var således nästan lika gammalt som Rääfs. Hans opera Hafsfrun 1806 skrevs också efter en folkvisa. Mortensen beklagar, att denna vår första större romantiska dikt, vårt första sagospel, ej kom ut samma år. Säkerligen är Livijn en av de första, som skapat en libretto till en nyromantisk opera. Den tyske musikern Eggert, som tidvis bodde på Föllingsö hos Drakes nära Tomestorp, skulle ha tonsatt den och övriga Livijnska verk. Operan Strömkarlen pekar ju också åt balladhället. Bästa belägget för hans kunskap om balladerna tycker jag mig ha funnit i ett brev till Rääf den 6.10. 1811. Han hade från denne äntligen mottagit en svåranskaffad avskrift av Hertig Magni Visa och skriver i anledning därav: »Din afskrift av Hertig Magni Visa är visserligen ej genuin, den röjer starka sporr(!) af uppblandning och en viss förbättringsanda, hvilken gjort den till formen nog modern. Af den jag i mina barnaår hörde af en gammal gumma som var en levande visbok, påminner jag mig ganska säkert, att refrainen var 'ty eder vill jag hafva så gerna'. Äfven förekom der en vers om en guldkrona som hafsfrun ville skänka Magnus samt 'De borgarne sju' — i allmänhet förekom ofta sjutalet derstädes: 6te vers: 'Och vore du en Christen qvinna.' Jag skall emedlertid sända denna afskrift till min syster, som då kunde visan och följakteligen bör minnas mera deraf. Det vore ganska ledsamt om du för länge dröjde med ditt företag — det har veckt allmän uppmärksamhet ej allenast i Sverige utan äfven i Danne-mark som du kan se af Rhabecks i Lyceum införda yttrande. Flere hörde jag tala derom under mitt vistande i Stockholm, alla ansågo det såsom ett kraftigt bidrag till den svenskhet, som man förmodar Geijer vilja införa, låt ej längre bedja dig. Gif ut första häftet, det är först efter det som ditt företag blir allmänt bekant och du har att förmoda understöd af företagens, nu i flere provinser spridda vänner. Några af de i Stockholm funna visorne äro tillräckliga att gifva uppmärksamhet och få vänner.» — Här möter först den intressanta nyheten om gumman, som var en levande visbok. Det tycks ha varit gott om sådana gummor i Östergötland i 1800-talets början.

Det är också Livijn, som i brev den 1.5. 1812 »till lön för underrettelsen om sina arbeten» får Rääfs stora »plan till ett verk jag utkastat». Det är skrivet i mycket gott humör, och Rääf hoppas få ut första tomen, innan han dör. »Förlåt att jag plagierar, men egenkärleken skall väl ursaka

mig att hämta exempel från dig sjelf. Det skulle annars i obestämda 4:o häften omfatta hela vår med(eltid) till Poesi, religiositet, mystik, myther, språk, bruk, antiqviteter etc. utan blandning af saker i hvarje häfte, hvaraf de första skulle innehålla Legender, större romanzer eller Epos och visor, till hvilket jag äger de betydelsefullaste samlingarne.» Han berättar sedan, att han under en vistelse förliden månad i Linköping avskrivit fem legender ur »Wadstena kloster bok» och att han mot pant av andra manuskripten får hemlåna från biblioteket, vad han behöver. »Mina visor ökas småningom och skola nu med alfvar företagas, då jag börjar att få någon minskning i hushålls göromål; men hvad jag i denna väg icke vågat, är upskrifningen af sagorne, hvilkas naiva ton jag miss-tröstar att någonsin kunna träffa.» Det är av intresse att jämföra denna ödmjukhet inför uppgiften med Afzelii frejdigt naiva tilltagsenhet. Denne omnämnes just i detta brev. »Utaf Afzelii arbeten har jag ännu sett alt för litet för att kunna yttra mig om det är väl eller illa att han är så flitig.»—

Rääf hade också största anledning att diskutera romanserna ingående med *Hammar-sköld*. Denne visar i sina brev, då fråga blir om dem, samma kritiska skarpsblick som Rääf själv. Den 18.2. 1812 är han flera gånger inne på dem. Först avhandlar han Brentano och von Arnim som folkvise-utgivare. Hans omdöme lyder: »Hvad Brentano och von Arnim angår så äro de Herrarne just icke att sätta fullt förtroende till, ty de hafva icke allenast icke lemnat någon visa i sitt ursprungliga skick, så som de funnit den, utan de hafva äfven hopgjort en stor del på sin egen façon och inblandat dessa sina producter bland de öfriga, hvadan också nästan alla kritiska journaler föra häftiga klagomål öfver dem. Deras arbete är väl således endast att begagna för att få veta *hvad* som i Tyskland kan finnas syngenetiskt med det svenska, men icke *huru* det är.» Efter alldeles liknande principer gingo både Afzelius och Atterbom tillväga och sågo följaktligen också i detta avseende i tyskarna sina läromästare. I samma brev kommer Hammar-sköld in på danskarna, i anledning av att han nyss läst »ett ganska dumt arbete af Baggesen, kalladt Gjengangeren». Där fanns romansen Ridder Ro og Ridder Rapp, som Hammar-sköld funnit vara »intet annat än en utvatnad, förskämd och moderniserad om-arbetning af den gamla svenska visan om Ridder Lager och Herr Jon. Det är ju förunderliga menniskor, som icke kunna låta någon ting vara i sitt ursprungliga bästa skick.» Rääfs omdöme om Des Knaben Wunderhorn finns i brev till Hammar-sköld den 17.2. s. å. och lyder: »Där finns en mängd visor som vi äga på Svenska men i allmänhet mera polerade och utan sådane små fel som altid skola finnas i folk-poesi.»

Redan i november 1809 hade Hammar-sköld sänt Rääf en visa från Jämtland, som han fått av professor Holmbergsson. Det är, såvitt jag kan finna, första gången Hammar-sköld nämner något om visorna. Under år 1810 tåga breven om dem, men samlingen hade säkerligen ökat högst väsentligt. Alla vännerna visste det, ty redan den 8.3. skriver Atterbom: »Gif snart ut någonting Nordiskt att vi måga glädjas i våra hyddor», och den 13.4. frågar Livijn: »Har du ännu utgifvit något af dina fynd?» 27.8. heter det i brev från Rääf till Hammar-sköld: »Sedan vi träffades har min samling av visor ansenligen förökad sig, såväl af tryckta som upskrifna och genom Hartmansdorffs sednaste remiss af melodier äro dessa fördubblade; Eggert har i denna del något biträdt mig. Antalet af visorne,

både tryckta och otryckta är omkring 160, utom varianterne af hvilka jag alla dagar får nya och hvilka i samma mån aflägsna samlingens fullkomnande.» Det ger mig anledning att meddela, vad Hartmansdorff uträttat under året. Utom om familjemedelanden — han och Rääf voro kusiner — handla breven om visor, fornforskning och litteratur. Den 3.8. lovar han att med sin morbror, major Westerling, skicka »innehållande Visor och Folksagor». Mycket är det inte, »ty Du vet hur svårt det är att komma öfver något dugligt i hufvudstaden.» »Det går klenst med min vise-samling. Likväl har jag på Wermdön kommit öfver en stympad visa om Ridder Magnus, med en ganska vacker melodie; äfvensom melodierne till Hertig Fröjdenborg och nedanstående visa — en strof meddelas — kunna anskaffas, om Du ej har dem förut. Bägge äro allmänna i vår hembygd, och torde således der äfvenledes kunna anskaffas.» (30.8.) Prof. Sverker Ek har meddelat mig, att majorskan Westerling sjöng en massa visor för Hartmansdorff. Hon var dotterdotter till Hadorph och född 1739. Den 22.10. har Hartmansdorff något viktigt att säga. Han var mer musikalisk än Rääf, och han har kloka ord om melodierna, »tonerna» på hans språk. De böra vara med till de visor, Rääf ämnar skicka Iduna. För honom är melodien t. o. m. kvädets »hufvudsakliga form». Han gör denna föreställning »både som Din medsamlare och som Stallbroder i Göthiska förbundet». Han blev en mycket nitisk sådan intill krigsåret 1813.

Romantiker och göter voro lika ivriga i sina uppmaningar. Var föröfrigt samarbetade de inte? En viss rivalitet fanns naturligtvis mellan Uppsala och Stockholm. Adlerbeth blir t. ex. gramse på Uppsalafosforisterna i brev till Rääf den 9.1. 1816 och skriver: »Äfven de af våra landsmän, som då de först stämde Lyran, endast i Södern sökte ämnen för sina sånger, hafva nu erkänt att Svenskarne, i likhet med hvart och ett annat folk, måste äga en fosterländsk Skaldekonst. Fåfängt skola de dock vilja tillägna sig förtjensten att hafva varit stiftare af denna Skaldekonst. Förrän de börjat förkunna hennes ära hade tvenne Göther i sina sånger uppenbarat hennes styrka och skönhet.» Det gällde naturligtvis Atterboms företal till Nordmansharpan i Poetisk kalender 1816. Som Skaldarmals diktare gjorde han anspråk på att dela äran med de »tvenne Götherne».

Viktigast är dock, vad Adlerbeth och Rääf avhandlade under de första Idunaåren. I brevet av den 17.9. 1811 föreslår Adlerbeth, att Rääf insänder »några Folkvisor, heldst de äldsta i samlingen, med behöriga noter och variantes lectiones, bland dem som du hunnit bringa till slutlig utarbetning, emedan detta offer åt Iduna kunde utan all slags tidspillan af dig verkställas. Om du ville bifoga någon inledning, om afsigten med den blifvande samlingen, m. m. skulle det, som du väl inser, blifva oändligt välkommet. I annat fall har Erik Gustaf Geijer, som nu vistas här, försäkrat mig, att han inför en afhandling om Folksånger, såsom (—) till de åstundade Profstycken af dina Folkvisor.» Denne hade således redan nu den uppsats i tankarna, som trycktes 1814 som inledning till Svenska Folkvisor. Adlerbeth var outtröttlig i att påminna om provisorerna men tyvärr med negativt resultat. Schück uppger i Ill. Sv. Litt. hist., del I, att Rääf 1811 *skickade* en samling till Iduna, »men av någon okänd anledning blevo visorna där ej tryckta». Jag kan ej finna belägg

i något brev för detta påstående. På den plats, som de skulle haft i Iduna, trycktes, sedan man skrivit gång på gång och väntat förgäves, Afzelius' Näckens polska, en händelse som ser ut som en tanke. Hans namn som folkvisesamlare nämnes första gången i brev från Adlerbeth till Rääf 7.2. 1812. »Han har *i sommar* — alltså 1811 — börjat en samling af Folkvisor, i Westergöthland.» Den 22.9. skickade Adlerbeth Rääf »den förteckning på Visor som Afzelius medsände då jag for till Småland, och som jag på Ramsjöholm glömde (!) att medtaga vid min resa till Thomestorp».

Det tycks emellertid ha varit den allestädes verkande Hammarsköld, som förmedlat bekantskapen mellan de båda folkvisesamlarna. 31.12. 1811 skriver han: »Afzelius — från hvilken du troligtvis med första får några innerligen vackra westgötha-visor funderar nu enligt mitt inrådande, att öfversätta Volu Spa.» Sedan dröjer det till 5.5. 1812, innan Hammarsköld åter nämner honom. Han berättar om Idunas tredje häfte: »Det öppnas med en öfversättning af Volu Spa författad af läraren vid Frimurare Barnhuset Mag. Arvid August Afzelius — *din correspondent*». Denna omständliga benämning — titlar och förnamn — kommer säkerligen som svar på Rääfs anhållan i brev den 21.4.: »Underrätta mig för all del om Afzeli förnamn och titel, emedan jag innan dess *icke kan besvara hans bref*. Rääf hade alltså fått ett brev från honom. Detta skrevs den 12.2. Här uppgav han sig vara »framför allt intresserad af vår forntids romantik, folkvisorna, och hade af dem samlat några och tjugo, af hvilka han uppläst några i Götiska förbundet». Ljunggren skriver om fortsättningen på deras mellanhavande: »Rääf, som länge och oförtrutet sysslade med samlandet af folkvisor, folkseder m. m. *besvarade vänligt hans skrivelse* och skref till Hammarsköld den 17.2.: 'Med mycket nöje skall jag ingå i brevväxling med Afzelius, och om jag i honom erhåller en medarbetare, som uti mig avlägsna provinser gjorde insamlingar, kunde vi båda så mycket förr upphinna målet.» Våren 1812 kappades de om insamlandet. Hammarsköld meddelar Rääf den 31.3.: »Afzeli samling ökas ansenligt.» Den var ju dock ännu helt obetydlig mot Rääfs. Denne hade vädjat till Livijn i Västergötland om folkvisor, men fått till svar — från Afzelius' egen landsända! — : »Några egentliga folkvisor finnas här icke folket sjunger nu mera icke, det slår kägglor om brännvin och super sig fulla.»

På höstsidan hade Rääf en stor framgång själv; då skrev han till Hammarsköld: »Jag har fått rätt på några de aldri präcktigaste gummor om sina 70 år, outtömmeliga på visor, af hvilkas oförfalskade förräder jag dageligen fråssar.»

Men mera hände detta betydelsefulla år.

Skälet till att inga visor kommo till Idunas 2:dra häfte blottar Rääf för Adlerbeth den 17.2. 1812. »Då du känner min innerliga tillgifvenhet för dig och den nya litteraturen bör du förmoda att ett viktigt skäl är skulden till mitt försummande af båda, och detta är en gårdshandel.» I slutet av mars hoppas han »att åter kunna lemna sig till det han mest älskar». Han hade i början av hösten 1811 med Drakes hjälp börjat granska sin samling för urval till Iduna, då handeln av ett par granngårdar tvingade honom att upphöra. Den 31.3. 1812 försäkrar han honom, att »håg och tankar af intet kunna afvändas från deras käraste före-

mål». Den 10.7. s. å. blottar han ett andra skäl till dröjsmålet, som direkt berodde på hans forskarepersonlighet. »Ju mera jag granskar min vissamling ju mera möda finner jag att utur den upsöka något så fulländat att det kunde tjena till prof på en sak, som hos gamla skolan dessutom lärer upväcka löje nog utan att editors fel behöfva föröka det». Här framträder hela artskillnaden mellan honom och Hammarsköld, den ständigt brådskande och slarvande, men iderikare medkampen för den nyare litteraturen.

Under året 1813 äro notiserna om visorna mycket sparsamma. Den 17.9.: »Återigen hafva en stor hop visor inpasserat.» Planerna på att överge Kindaorten uppta honom starkt. Han måste trots gårdsköpet söka sig bostad på annan ort (15.10.) I samma brev vill han flytta tillbaka till Stockholm »och uteslutande egna mig åt min vetenskap, hvori jag då, *åtminstone genom samlingar*, väl skulle uträtta något. Du ser af detta i hvilken ovisshet om min framtid jag sväfvat, och då jag redan sagt dig huru mycket jag pinas af ett sådant tillstånd bör du beklaga din upriktige L. F. R.»

Hur uppriktig han än var mot Adlerbeth, som från denna tid är hans mest förtrogne, har han inte ens för honom nämnt det tvingande skälet till ortbytet. Någon möjlighet till litterär sysselsättning »med medelmåttig rang», som han önskade i Stockholm, erbjöd sig inte. I stället började han se sig om efter något i fädernas Ydre. Det dröjde dock ungefär 10 år, innan han fann, vad han sökte. Hösten 1814 flyttade han till det ärvda Millingtorp, utmärkt vackert beläget på östra stranden av Kisa-sjön. Den 7.12.1813 ber han Adlerbeth köpa upp visor »Stora Badstugatan 3de kryddboden till venster från Adolph Fredriks kyrka», en om tidens små förhållanden i huvudstaden mycket sägande notis. Till årets märkliga meddelanden höra följande rader i brev från Adlerbeth den 24.9.: »Hofpred. Afz. längtar nu post dagligen efter det bref du lofvade att skicka honom angående Folkvisorne», och: »Afz. som förgäfves längtat efter det bref du lofvade honom angående Folkvisorne, har låtit börja tryckningen af sin samlings första del.» (26.11.) Ehuru året varit vida mindre givande än det föregående för hans älsklingssysselsättning, kände Rääf nu själv sin styrka och skrev därom myndiga ord till Adlerbeth: »Hvem vill upphäfvat sig mot namnen Eggert och Drake, lagde till min erfarenhet i folksångerne.»

Men med ingången av 1814 avtaga notiserna om folkvisorna märkbart. De komma sedan blott droppvis. Berodde det på Geijer—Afzelii folkvisesamling? Jag har egentligen bara ännu ett brev att andraga, men det är så mycket viktigare (3.11.1815). Rääf hade på Linköpingsbiblioteket funnit »en gammal samling av visor» — Samuel Älfs visbok, från slutet av 1600-talet — för vars beskaffenhet han redogör med vanlig omständlighet. Det litteraturhistoriskt märkligaste är, att den innehöll fyra visor av Lars Wivallius, om vilken Rääf bekände sig »för öfvrigt känna ingenting». Wivallius var sålunda alldeles bortglömd i början av 1800-talet. Han ber därför Adlerbeth efterforska dennes öden. Själv skriver Rääf: »Han skall ha varit född uti Nerike och med anledning af flere yttranden både uti denna och de öfrige (visorna) hållen 5 år i fängelse och förd genom tvenne konungarikerna, hvarmed troligen menas Danmark och Sverige, bunden till både händer och fötter, för giftermål med ett förnämare

fruntimmer med hvilket han uppehållit sig uti Danmark, och för hvars skull han sluteligen efter en af de handskrifna visorne skulle halshuggas, men efter den tryckta landsförvisas Nordest till Fjällen uti boijor. Han synes hafva varit en studerad man och hans passionerade sånger, ännu mera uplifvade af hans hårda öde, vittna om styrkan af hans kärlek.» En av visorna »är författad med ett rim-öfverflöd, som vårt språk sällan kan lemna». Han meddelar sista strofen som prov.

Ach lycksam stund, när jag eder mundh
först kyste med kjerleks förbundh.

Men det är bland samlingens kämpavisor och ballader, som Rääf gjort sina rikaste fynd. Visan om Widrick Wiljamsson synes honom skildra samma kamp, som Widga Welintsson hade att bestå med Etgeir, i så fall ett bevis för »huru almänt Norden besjungit Wilkina Sagans hjeltar, Tyskarnes Tafelrund».

»Kärleksvisorne utgöra största antalet och ehuru alla icke förtjena att bevaras har min samling af urvalet fått en stor tillvext. En hel underafdelning synes utgöras af den så ofta nyttjade formen af en serenad som sluteligen beveker tornväcktaren till ett samtal och derefter att öppna den port, hvarifrån man endast alltför snart och efter ett långt motstånd måste åter utgå».

Här böra några ord sägas om hans uppfattning om visorna. Genom detta fynd kom han nämligen osökt att nedskriwa sin indelning av dem. Han tycks skilja på kämpavisor, ballader och kärleksvisor. Däremot yttrar han sig inte om deras ålder eller från vilket land de komma. På tal om visan om Torckel Trunsson och Stolts Adelin säger han: »De mångfaldiga århundraden hvilka nästan alla fornsånger voro gemensamma traditioner för Nordens riken hafva så införlifvat dem med de olika språken och lynnena, att deras egentliga stamland är omöjligt att utleta.» Geijer säger nästan ordagrant detsamma i sin inledande avhandling om folkvisorna 1814: »Det finns svårligen en enda gammal visa af betydighet, som ej är gemensam för alla svenska landskap, ja i de mesta fall för hela Norden.» Schück delar denna uppfattning i Ill. Sv. Litt. hist., del I. »I det stora hela torde således denna balladdiktning vara en gemensamt dansk-svensk-norsk egendom», och vidare: »Den verkliga medeltidsballaden torde *i viss mån* kunna betraktas såsom en gemensamt nordisk diktning.» — Rääfs exempel med visan om Torckel Trunsson var visserligen olyckligt valt, då denna »romanvisa» liksom den om Axel och Valborg »mähända först under reformationstiden blev bekant i Sverige». (Schück.) Romanvisorna anses numera tillhöra slutet av 1400-talet. Förmodligen ansåg Rääf samtliga lika åldriga. Vidare är att märka, att man i Norge ännu inte gjort några samlingar, när Rääf skrev. Det skedde först på 1840-talet. Därför antog Rääf, att de huvudsakligen hörde Danmark och Sverige till.

Rääfs filologiska kunnande intygas av dem, som granskat hans uppteckningar. Att däremot begära kronologisk och geografisk insikt av honom, vore ju fullkomligt orimligt. Jag vågar tro, att Rääf delade Geijers uppfattning, att folkvisorna härstammade från tider, »då ännu ej stånden trädte i något slags fiendtlig motsats mot hvarandra; då ännu adeln till större delen blott var naturlig, eller bestod i den naturliga glans,

som store förfäder och en genom dem till förmögenhet och anseende försäkrad borgerlig existens gifva före alla privilegier, då den således tillhörde folket, och af det betraktades såsom dess egen blomma och herrlighet.» (Om den nord. folkvisan.) Geijer antog dem tillhöra tiden före Magnus Eriksson, innan den strängare skillnaden mellan »adeln» och »folket» inträtt, och säger detta vara förklaringen till att de kunde vara så gemensamma för hela Norden. — En enda notis om folkvisorna har jag ännu att andraga ur breven till Adlerbeth. Den 30.9. 1817 berättar Rääf om ett hemlån från Linköping av En wacker Andelig Wise-Bok från 1730-talet och en samling Herde- och kärlekspoesier från slutet av 1600-talet. »Jag hade requirerat båda dessa sednare, i hopp att deruti finna några folkvisor», men särskilt den senare var »merendels af ett uselt och altför sirligt innehåll». Den innehöll således inga äkta medeltidsballader.
